

Ebba Hjorth, Henrik Galberg Jacobsen, Bent Jørgensen, Birgitte Jacobsen, Merete Korvenius Jørgensen & Laurids Kristian Fahl (red.). 2019. *Dansk Sproghistorie 3: Bøjning og bygning*

ANMELDT AF SUNE GREGERSEN, INSTITUT FOR NORDISKE STUDIER OG SPROGVIDENSKAB, KØBENHAVNS UNIVERSITET

Dansk Sproghistorie 3: Bøjning og bygning.

Aarhus & København: Aarhus Universitetsforlag & Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

436 sider.

ISBN 9 7887 7184 1640.

1. Indledning

Bøjning og bygning er titlen på tredje bind af *Dansk Sproghistorie*. Som titlen antyder, er bogens fokus den morfologiske og syntaktiske udvikling af dansk fra de ældste kilder og frem til nutiden. Derudover behandles også forskellige dialekters og sociolekters udtale, ordforråd og – i det begrænsede omfang det findes – ortografi. Bindet består af fire dele med hver mellem to og syv kapitler. Kapitlerne i de to første dele, der slet og ret hedder ”Bøjning” og ”Syntaks”, er ordnet kronologisk, mens kapitlerne i delene ”Dialekter” og ”Sociolekter” er ordnet tematisk, så dialekternes og sociolekternes udtale, ordforråd osv. behandles hver for sig. I alt har tolv forfattere bidraget til bogens nitten kapitler. Som ved de to foregående bind (*DS 1* og *DS 2*) er der til en del af kapitlerne (her i alt ni) knyttet ekstramateriale på hjemmesiden dansksproghistorie.dk.

Det er svært for en grammatiker ikke at blive begejstret for denne flotte og velskrevne bog, der især for syntaksens vedkommende fremlægger mange spændende nye forskningsresultater og analyseforslag. Naturligvis er der ved et værk af denne art altid områder der kunne have været bedre belyst, eller perspektiver som den enkelte vil synes er underrepræsenterede. Jeg vil i det følgende først kort resumere hver af de fire dele og derefter pege på et par områder hvor jeg mener man kunne have disponeret anderledes eller forsøgt at skabe mere sammenhæng bidragene imellem. Endelig vil jeg diskutere en række mere specifikke detaljer i forhold til behandlingen af variation og dialekter og bogens syntaktiske afsnit.

2. Resumé

Bogens første del giver en oversigt over den morfologiske udvikling fra "Runetiden" (Michael Lerche Nielsen og Marie Stoklund, MLN&MS) over "Gammeldansk" (Britta Olrik Frederiksen, BOF) og "Ældre nydansk" (Hanne Ruus, HR) til "Yngre nydansk" (Henrik Galberg Jacobsen, HGJ). De forskellige ordklasser behandles i samme rækkefølge i de fire kapitler: først verber, så substantiver, adjektiver og adverbier, og endelig pronominer og (hvor relevant) talord. De første to kapitler er forsynet med adskillige tabeller med bøjningsparadigmer, og især i kapitlet om runetiden er det også søgt anskueliggjort hvor sproghistorikerne har deres bøjningsformer fra, vha. fotografier af runesten. Der er dog desværre ikke skelnet mellem faktisk belagte og rekonstruerede former i bøjningsparadigmerne. I det tredje kapitel beskriver HR morfologien i ældre nydansk med et omfattende eksempelmateriale excerperet fra kilder fra det 16. og 17. årh., mens HGJ i behandlingen af yngre nydansk primært baserer sig på "oplysninger om periodens sprog i sproghistoriske fremstillinger, ordbøger og samtidige grammatikker" (93), især normative grammatikhåndbøger. Denne forskel i materiale og metode påpeger HGJ eksplicit i indledningen til sit kapitel, hvor det hedder at hans beskrivelse snarere afspejler "håndbogsforfatternes idealer end den faktisk forekommende sprogbrug [...] og at ikke-normeret tale- og skriftsprog kun inddrages i meget begrænset omfang" (93), uden at denne væsentlige begrænsning i øvrigt motiveres.

I anden del beskrives syntaksens historie i to kapitler, "Runetiden" af Sebastian Møller Bak (SMB) og "Fra gammeldansk til nutidsdansk" af Lars Heltoft og Marita Akhøj Nielsen (LH&MAN). Begge kapitler er diakront orienterede: I det første behandler SMB ledstillingen i både urnordiske og olddanske runeindskrifter og sammenligner i flere tilfælde de to perioder; i det andet beskrives udviklingen af en lang række syntaktiske mønstre fra det 13. årh. til i dag. Med lige knap hundrede sider er dette bogens absolut længste kapitel, og forfatterne har desuden til fulde udnyttet muligheden for at lægge ekstramateriale på den tilhørende hjemmeside. Ud over en kildeliste og en stor samling af supplerende eksempler kan man her finde udvidede udgaver af en del af kapitlets underafsnit, bl.a. om "Syntaks i metriske tekster", "Forholdet mellem nominativ og oblik kasus" og "Modalverbernes udvikling". Flere af disse har karakter af selvstændige artikler og kan også læses uden for den sammenhæng de indgår i i kapitlet.¹

Bøjning og bygnings tredje del handler om de traditionelle dialekter – skånsk er dog kun medtaget "i særlige tilfælde" (230). Først gives en kort oversigt over "Udforskning og kilder" (Karen Margrethe Pedersen, KMP), dernæst en gennemgang af dialekternes "Udtale" (Lars Brink, LB) og "Ordforråd" (Viggo Sørensen, VS). KMP er forfatter til de følgende tre kapitler om "Orddannelse", "Bøjning" og "Syntaks". Endelig giver VS i "Ortografi" et overblik over de forskellige måder man har forsøgt at skrive dialekt på, inkl. selvfølgelig Blichers jyske værker og den bornholmske ortografiske tradition. Dialekterne får altså én samlet behandling i *Dansk Sproghistorie*: Stavning, udtale og ordforråd er taget med i dette bind i stedet for DS 2, hvor disse emner ellers behandles, og der er ingen separate kapitler om de enkelte dialektområder. Dette sidste

1 Et enkelt af dem, "Bestemthed og ledstilling i Legenden om Skt. Christina", er dog ifølge hjemmesiden stadig under udarbejdelse (15. november 2020). Dette kan jeg i sagens natur ikke omtale videre her.

er for så vidt udmærket, men det er ærgerligt at man ikke til gengæld har forsynet bindet med et register – læsere der vil vide noget specifikt om fx bornholmsk eller sønderjysk, må selv skimme dialektdelens mere end hundrede sider for at finde de relevante passager.

Den fjerde del, "Sociolekter", handler om socialt betinget variation. Inge Lise Pedersen (ILP) er forfatter til alle seks kapitler. I det indledende kapitel om "Sociale strukturer og sproglig variation" præsenteres genstandsområdet og nogle af de metodiske problemer der knytter sig til historisk sociolingvistik. Dette drejer sig selvfølgelig i høj grad om de historiske kilder eller manglen på samme, men også problemerne med at sammenligne forskellige tiders skiftende sociale strukturer og hierarkier omtales. I de følgende kapitler behandles stort set de samme emner som i dialektdelen, men fra et sociolingvistisk perspektiv og med særlig fokus på sproget i byerne. "Udtale" drejer sig især om etableringen af distinkte høj- og lavkøbenhavnske udtalevarianter i det 19. årh. og deres skæbne i det 20. årh. "Ordforråd" handler først og fremmest om sociale forskelle i brugen af fremmedord, "Bøjning" om verbernes morfologi, og "Syntaks" om forskelle i ledsætninger (ledstilling og konjunktioner) og brugen af pronominer. Endelig omtaler "Ortografi" eksempler på at stavning har været anvendt som social markør.

3. Overordnede kommentarer

Bøjning og bygning er en fornøjelse både at læse og blade i. Bindet er forsynet med mange flotte illustrationer (om end vist ikke helt så mange som *DS 1* og *DS 2*), der er skabt yderligere variation på siderne vha. tabeller og faktabokse, og teksten er stort set fri for trykfejl.² Desuden rummer bogen adskillige fremragende bidrag som fremtidige sprogforskere og – måske i noget mindre omfang – alment interesserede nok skal komme til at læse flittigt.

Det er tydeligt at både redaktører og forfattere har lagt et stort stykke arbejde i bindet, men det er måske ikke helt urimeligt at fremhæve Lars Heltoft og Marita Akhøj Nielsen, Karen Margrethe Pedersen og Inge Lise Pedersen. Disse fire bidragydere står sammenlagt bag mere end halvdelen af siderne i *Bøjning og bygning*, og det er derfor naturligt at de i særlig grad har sat deres præg på den færdige bog. Ikke overraskende udmærker især delen om sociolekterne sig ved at udgøre et samlet hele med en naturlig progression mellem kapitlerne – der står nemlig kun én forfatter (ILP) bag denne del. Jeg har andetsteds (Gregersen 2019) peget på at første bind i serien (*DS 1*) indimellem føles som en lidt usammenhængende affære. Dette skyldes dog i nogen grad at *DS 1* har mange bidragydere og mange bolde i luften; bindet behandler både sprogforskningens og skriftens historie i Danmark, forholdet mellem sprog og identitet, de sproghistoriske kilder og den indoeuropæiske og germanske baggrund for dansk. Til sammenligning har tredje bind et væsentlig skarpere fokus – med enkelte undtagelser i de sidste to dele handler alle kapitler i bogen om grammatik.

2 Her er de få jeg kunne finde: "vokal" for "vokal-" (25); "særlige" for "særlig" (49); "ledstilling" (306). Henvisningen til "s. 116.5" på s. 156 må være en teknisk fejl. På s. 158 skulle "akkusativ" vel have været rettet til "oblik", som kapitlets forfattere ellers bruger. Hele ordet *wild* er udhævet i tabellen s. 243 istf. blot *w*. Et enkelt sted er sidehovedet forkert (396).

Dermed ikke sagt at der ikke er visse uoverensstemmelser kapitlerne imellem, selvom der ellers tydeligvis har fundet koordination sted. Som nævnt ovenfor behandler de fire morfologiske kapitler ordklasserne i nøjagtig samme rækkefølge, og HGJ fremhæver i sit bidrag selv hvordan det adskiller sig fra det foregående. Derudover er der en del krydshenvisninger, både til andre bidrag i bindet og til tidligere og kommende bind af *Dansk Sproghistorie*. Derfor kan det også undre lidt at man ikke har gjort sig endnu mere umage for at undgå både overlap og diskrepans mellem de enkelte kapitler. Bl.a. i forhold til den anvendte terminologi kunne man have koordineret bedre. Således bruger nogle bidragydere termen *ledsætning* (SMB, KMP, ILP), andre skriver *bisætning* (LH&MAN); de samme dialekter kaldes både *traditionelle* (KMP) og *klassiske* (LB); og hvor de fleste forfattere taler om *præteritum participium*, bruger KMP termen *perfektum participium*. Dette volder nok ikke større problemer for lingvistisk skolede læsere, men når man nu også stiler efter at skrive for "et bredere sproginteresseret publikum" (DS 1, s. 8), kunne man godt have ensartet terminologien yderligere. Der er også en besynderlig diskrepans mellem bindets to første kapitler. I "Runetiden" redegør MLN&MS for morfologien i "runedansk" og beskriver "runesvensk" som et søstersprog, og i overensstemmelse hermed anvendes der kun materiale fra danske (inkl. skånske) runesten. I det følgende kapitel om gammeldansk morfologi tager BOF derimod udgangspunkt i "et (hårdhændet) normaliseret østnordisk bøjningssystem" (41) og taler om "det fælles svensk-danske sprog i århundrederne forud for gammeldansk" (42). Jeg har ikke kunnet gennemskue om dette afspejler en substantiel faglig uenighed om sproget i runetiden eller blot er en mindre terminologisk uoverensstemmelse. Uanset hvad kunne man godt have forklaret bedre hvordan de to kapitler knytter an til hinanden.

Analysen af de svage verbers morfologi byder også på vanskeligheder. I bidragene af MLN&MS og BOF inddeles disse verber i fire bøjningsklasser med udgangspunkt i deres afledning i urgermansk: 1. klasse (*ō*-verber), 2. klasse (*ja*-verber), 3. klasse (*i(j)a*-verber) og 4. klasse (*ē*-verber) (se s. 15-17, 42-44). I kapitlet om yngre nydansk taler HGJ derimod om tre klasser med udgangspunkt i præteritumsuffiksets konsonant: 1. klasse (*-ede*), 2. klasse (*-te*) og 3. klasse (*-de*) (termen "4. klasse" bruges her om de stærke verber). Et lignende princip anvender KMP i kapitlet om bøjning i dialekterne, men her tales der i stedet om to hovedklasser af svage verber: 1. klasse har tostavet præteritumsuffiks (*-ede*), 2. klasse har enstavet suffiks og inddeles i fire undergrupper på baggrund af deres suffiks i gammeldansk: 2a (med gld. *-te*), 2b (*-de*), 2c (*-dde*) og 2d (*-the*) – altså i alt fem bøjningsklasser. I kapitlet om ældre nydansk nævner HR ikke eksplicit at der er forskellige svage bøjningsklasser, men skriver blot at nogle verber i perioden har præteritumsformer på *-ede* "som ikke svarer til nutidsdansk" (75). Det er selvfølgelig oplagt at materialet på de forskellige sprogtrin ikke nødvendigvis skal inddeles på samme måde, og at der findes forskellige traditioner for hvordan man bedst gør det – men kunne man ikke i det mindste have forklaret læseren hvordan de forskellige bidragydere bøjningsklasser svarer til hinanden?

Eksemplerne i de to kapitler om runetidens sprog præsenteres efter gængs praksis med translitteration i fed, kildehenvisning og moderne dansk oversættelse. I det morfologiske kapitel giver MLN&MS også en normaliseret form med længdetegn mv., mens SMB i sit bidrag om syntaksen i stedet giver en ord-for-ord-oversættelse til moderne dansk. Kapitlernes forskellige emner taget i betragtning virker denne forskel velmotiveret. LH&MAN følger et lignende system i de gammeldanske eksempler med tekst, kildehenvisning, direkte oversættelse og pa-

rafrase. Det fungerer udmærket i de fleste tilfælde, omend det ikke altid er lige overskueligt – sommetider er eksemplerne så lange at ord-for-ord-oversættelsen kommer til at strække sig over fire eller fem linjer (se bl.a. eks. 235, 254 og 357). Her kunne man have overvejet at dele eksemplet op i mindre bidder eller lave en faktaboks med plads til glosering med indryk.

En samlet liste over primærkilder til LH&MAN's kapitel kan findes på den tilhørende hjemmeside; HR og HGJ inkluderer kildelister i kapitlerne (se s. 73, 94). BOF giver desværre hverken kildehenvisninger eller en liste over primærkilder. Her kunne man igen have overvejet at ensarte præsentationen og evt. lave én samlet kildeliste for hele bindet.

4. Behandlingen af variation og dialekter

Sproglig variation og dialekter fylder meget i *Bøjning og bygning*. To af bindets fire dele har variation som hovedemne, men derudover er variation også et uomgængeligt aspekt af sproghistorien, idet enhver sprogforandring forudsætter variation (i de simpleste tilfælde mellem en gammel og en innovativ form). Ud over de to dele om dialekter og sociolekter spiller variation især en rolle i afsnittene om gammeldansk (BOF og LH&MAN), hvor særlig forskellen mellem skånske kilder og de øvrige dialektområder fremhæves. I andre bidrag får emnet dog en noget mere ujævn behandling. Jeg har allerede nævnt i resuméet ovenfor at HGJ i sit kapitel primært baserer sig på normative håndbøger og ordbøger, ikke de former der faktisk er belagt i sproglige primærkilder. Det er ikke klart hvad motivationen bag denne indskrænkning er, men den har den uheldige bivirkning at gennemgangen ikke er umiddelbart sammenlignelig med fx beskrivelserne af ældre nydansk og de traditionelle dialekter, hvor det netop er faktisk forekommende sprogbrug der beskrives. Det betyder også at HGJ's spekulationer i slutningen af kapitlet – ”Er det mon for pessimistisk (eller optimistisk?) allerede nu at skimte bøjningshistoriens død?” (111) – ikke hviler på noget empirisk grundlag. Forfatteren gætter på at ”uønskede former” (sic) som *bedte*, *beholdte* og *strukket* måske snart må lade livet på grund af digitale ordbøger og stavekontroller. Det ville i mine øjne have været mere interessant rent faktisk at undersøge hvor almindelige sådanne former er i autentisk sprogbrug.³

I kapitlet om dialekternes udtale finder man en anden form for ujævnhed. Her er sproglig variation selvfølgelig det centrale tema, men det svinger kraftigt hvor meget opmærksomhed de enkelte varianter får. LB inddeler dialekterne i syv overordnede områder: bornholmsk, sjællandsk, fynsk, vendelbomål, østjysk, vestjysk og sønderjysk. For de første fire områder går det fint, og mange interessante fænomener inden for konsonantismen, vokalismen og intonationen behandles. For resten af Jylland er gennemgangen dog noget lemfældig – de tre sidste områder får tilsammen ca. lige så megen spalteplads som vendelbomål, og for vestjysks vedkommende bliver det ikke til mere end én enkelt spalte. Tanken her har givetvis været at mange af fænomenerne allerede har været omtalt i de tidligere underafsnit, men eftersom der ikke gives nogen

3 Noget lignende gælder *lilla*, som HGJ inkluderer blandt adjektiver ”som hverken kan tilføje -t eller bestemtheds- og pluralisendelsen -e” (108). Her må tilføjes ”ifølge gældende retstavning”. I talesproget bøjer mange yngre sprogbrugere *lilla* helt regelmæssigt, og skrevne eksempler kan også sagtens findes: ”Sælger denne fine lillae lampeskærm fra Lisbeth Dahl” (dba.dk, 7. nov. 2020).

samlet oversigt over de behandlede fænomener og bindet ikke er forsynet med et register, er det svært at vide hvor man skal slå op. Fx er trykforholdene i læsømål omtalt i forbifarten i afsnittet om fynsk (249), og hvis man vil vide at vestjysk og rømømål har klusilspring, må man lede i afsnittet om vendelbomål (252).

Det er heller ikke alle karakteristikker af dialekterne jeg umiddelbart kan genkende. Om østjysk hedder det således at der er ”ret små forskelle” (252) områdets størrelse taget i betragtning. Men er det ikke lige omvendt? I forhold til det østjyske områdes beskedne størrelse er der da netop her et slaraffenland af særudviklinger og et langt mindre homogent dialektlandskab end man ser i fx Vestjylland og Vendsyssel.⁴ De fleste af disse særudviklinger omtales ikke i kapitlet. Jeg nævner her en halv snes som man kunne have behandlet (formerne er citeret fra JO hvor intet andet er oplyst):

1. Udviklingen af gld. kort *a*, som deler området op på forskellig vis afhængig af de lydli-ge omgivelser (fx [*ā*] før *-vn* i dele af Himmerland plus Rougsø: [*gāw'n*] 'gavn'). Faktisk er der ikke en eneste af de ni udviklinger af gld. *a* i Kort&c. 1-9 der er fælles for hele det østjyske område.
2. Udviklingen af *-et*, som kan give [*ə*] (Samsø, NØ-Djurs, NV-Himmerland), [*əð*] (resten af Djursland og Himmerland, en del af Ommersyssel) eller [*ət*] (resten af området) (JO K 6.1).
3. Bevaret [*w*] overalt i forlyd (som i nord- og nordvestjysk) i dele af Djursland og på Samsø og Anholt (Kort&c. 45; JO K 3.1) – i modsætning til hvad LB skriver (s. 253): sydsamsisk [*wej*] 'vej', [*wil*] 'vild' (Ejskjær & Andersen 1984-87).
4. Gld. *-t* > [*j*] efter [*u*] i ca. samme område (Kort&c. 50; JO K 4.1): [*kluj*] 'klud', [*bruj*] 'brud'.
5. Diftongering af gld. *ī*, *ȳ* og *ū* foran nasal i samsisk: [*diən*] 'dine', [*dyən*] 'dyne', [*bru'ən*] 'brun'.
6. Udviklingen *-rən* > [*dən*] i dele af Himmerland, Ommersyssel og Rougsø (foruden Læsø og dele af Vends. og Hanh., jf. Kort&c. 66; JO K 4.9): [*da'dən*] 'døren', [*bødən*] 'byrde' ('børren').
7. Opløsning af gld. *-ŋ* i Hads Herred (JO K 4.4): [*qj*] 'and', [*hø'j*] 'hånd'.

4 Pedersen (2004: 138) synes at være af samme opfattelse. Nu er det selvfølgelig et åbent spørgsmål hvordan man afgrænser størrelsen ”østjysk” (og om der overhovedet er tale om ét samlet dialektområde). Der gives ingen definition i LB's bidrag, men jeg har i forbindelse med denne diskussion simpelthen defineret det som alle jyske områder på nær Vendsyssel, Læsø og Hanherrederne hvor man har efterhængt bestemt artikel, dvs. ca. fra Limfjorden til Horsens Fjord plus Anholt og Samsø. Dette svarer omtrent til JO's områder NØJy, MØJy og Djurs. Man kunne også lade området gå længere mod syd og medtage Bjerre Herred mv., men det bliver diversiteten næppe mindre af.

8. Gld. *-iq/-uq* > [o] på Norddjursland: [bluəro] 'blodig', [kuəro] 'kåd' ("kådig"), [fato] 'fattig'.
9. Gld. *stj-* > [skj] i sydsamsisk: [skjan] 'stjerne', [skja'rt] 'stjert' (Ejskjær & Andersen 1984-87: 140).
10. Såkaldt morfemstød i det nordøstlige Djursland, et fænomen Ejskjær (1990: 68) kalder "[t]he most curious stød-occurrence of all Danish dialects": [aq'æ'n] 'ageren', [gasi'n] 'gasen', [domæ] 'dummere' (se materialesamlingen i Ejskjær 1974). Denne udeladelse er særlig påfaldende fordi der andetsteds (s. 246-247) redegøres relativt detaljeret for de forskellige sjællandske stødtyper.

Man kan med rette indvende at der ikke er plads til at behandle *alle* sådanne særudviklinger i et sproghistorisk oversigtskapitel. Men på den anden side – hvis ikke i *Dansk Sproghistorie*s kapitel om dialekternes lydhistorie, hvor så? Østjylland er i øvrigt ikke det eneste dialektområde der får en noget stedmoderlig behandling. Som nævnt er der kun en enkelt spalte til vestjysk, og sydmålene kunne jeg kun finde én henvisning til i hele kapitlet (246).

For de sønderjyske dialekters vedkommende mener forfatteren (256) at de tonale accenter er det mest interessante fænomen, men der er nu også mange andre spændende udviklinger som kunne have været behandlet – eller beskrevet bedre. Bevarelsen af gld. *-t* i fjoldemål (sydslesvigske) beskriver LB som et eksempel på ikke gennemført klusilsvækkelse i et yderområde, altså et reliktfænomen ("i det sydligste område er klusilsvækkelsen simpelthen udeblevet, idet *-t* her kan være uforandret", s. 255). Dette er misvisende. Som vist af Veirup (1958) forekommer [t] for gld. *-t* (og [k] for gld. *-k*) kun efter gammel lang vokal i forbindelse med apokope, et forhold der af Veirup tolkes sådan at klusilen må have fået erstatningsforlængelse inden klusilsvækkelsen; i alle andre positioner får man klusilsvækkelse til hhv. [ð / ʀ] og [q / x]. Det er altså ikke klusilsvækkelsen der er udeblevet i fjoldemålet, men dens udgangspunkt der var mere begrænset end i andre dialekter. Andre interessante fænomener man kunne have omtalt for denne dialekt, er det komplekse forhold mellem [ð] og [ʀ], udviklingen *sk* > [sx] (*gnasx*, *sxroa* 'gnaske, skrå'; Bjerrum 1944: 192-193), og bevarelsen af oppositionen [iʷ ≠ yʷ] (vist unikt i Jylland; se JO K 2.7).

5. Et par bemærkninger til syntaksen

De syntaktiske bidrag er uden tvivl et af de mest velkomne aspekter af *Bøjning og bygning*. Der er vist ikke tidligere givet en så grundig gennemgang hverken af dansk syntakshistorie eller af den syntaktiske variation i dialekterne. Disse to kapitler indeholder et så righoldigt materiale at det ville være umuligt at behandle det hele her. Jeg vil i stedet blot knytte et par kommentarer til enkelte detaljer vedrørende syntaksen.

Det er påfaldende at KMP begynder sit syntakskapitel med ordene "Dialekterne har i vid udstrækning samme syntaks som rigsdansk" (303) – og siden præsenterer et veritabelt overflødigshorn af dialektale forskelle. Disse angår næsten alle tænkelige aspekter af syntaksen: underordnede sætninger, polaritet, informationsstruktur, modalitetsudtryk, genitivkonstruk-

tioner og meget mere. Dertil kommer afvigelser som ikke behandles i kapitlet, fx i udtryk for ingressiv aktionsart som bornholmsk *farru(er) å* + V (jf. opslaget hos Espersen), partikler af typen *ave'*, *jamve* (se Møller 1931-32), eller adverbialsætningers indledere.⁵ Der gives selvfølgelig ingen objektive kriterier for hvornår sprogformer i vid udstrækninger har "samme" syntaks, men efter endt læsning af kapitlet virker det ikke som den mest rammende måde at indlede det på.

SMB's bidrag om runesprogets syntaks er både velskrevet og veldisponeret, men kommer med en væsentlig begrænsning: Kapitlet fokuserer stort set udelukkende på ledstilling (topologi), ikke syntaks i bred forstand. Naturligvis er der mange fænomener som indskrifterne ikke tillader os at sige noget videre om, men man kunne fx godt have diskuteret forekomsten af konjunktiv eller valensleddenes kasusmarkering. Enkelte steder nævnes det i forbifarten at et verbum har objekt i dativ (se *aupi* 'ødelægger' i eks. 32 og *hukpi* 'kunne lide' i eks. 36), uden at fænomenet i øvrigt forklares. Det kunne man godt have gjort mere ud af, ikke mindst for at knytte an til diskussionen af dativ i det følgende kapitel (148-150). Til gengæld kunne man så have udeladt bemærkningerne om sammenhængen mellem objekters placering og ledstillingen i nominalsyntagmer (116, 127). Denne korrelation, der blev foreslået af Greenberg (1963) på et spinkelt datagrundlag (SMB henviser til "Greenberg 1990", men det er blot et genoptryk af samme artikel), er siden blevet tilbagevist (Dryer 1992; 2007: 101-105; 2013) og kan altså ikke fortælle os noget om runesprogets typologiske stilling.

I forhold til LH&MAN's ellers meget grundige gennemgang af syntaktiske udviklinger siden ældre middeldansk er der en påfaldende lakune: Så vidt jeg kan se, nævnes muligheden for nedertysk indflydelse slet ingen steder. Noget sådant har ellers været foreslået i litteraturen gentagne gange (bl.a. af Saltveit 1989; Naumann 1992; Pedersen 1999; Pedersen 2004), og indflydelsen på ordforrådet er jo velkendt (sml. DS 2, s. 401-409). Her spørger man sig selv om det er fordi LH&MAN ikke mener der er noget om snakken, eller om der simpelthen ikke var plads til at behandle kontaktspørgsmålet i det i forvejen fyldige kapitel – lidt afklaring ville have været velkomment.

Fænomenet modalitet forklarer LH&MAN indledende som udtryk for "den talendes holdning til ytringens indhold" (205). Dette er måske nok en dækkende karakteristik i forhold til fx epistemisk modalitet og subjektive partikler, men den forekommer mig at være misvisende i forhold til modalverberne generelt, både i ældre og moderne dansk. Således angår den fysiske ("kausale") mulighedsbetydning af *kunne* i moderne dansk – og af *mughe* i middeldansk, jf. (1) – vel ikke den talendes holdning, men et objektivt forhold i virkeligheden:

- (1) *Thænnæ steen ma æi eld skathæ* (HarpMKr, s. 191)
'denne ædelsten kan (selv) ild ikke skade' (citeret fra ekstrapaterialets afsnit 74)

Hvis modalitet altid involverer den talendes holdning eller vurdering, kan modalverbet i (1) næppe siges at være et modalitetsudtryk. Se Narrog (2005) for en diskussion og kritik af *speaker's attitude*-definitionen og et bud på en alternativ tilgang til modalitet.

5 Såsom jysk *først* 'så snart' (se JO under *først*, bet. 5), *imeld* 'imens, uden at' (JO under *imellem*, bet. 7) og (*den*) *tid* 'da'; sønderjysk *law* 'da' (Feilb. 2lag); eller bornholmsk *sa(d)* 'så' (≠ så adv.; se tillægget til Espersen under *så*).

Dateringen af de syntaktiske udviklinger hos LH&MAN er indimellem lidt upræcis. Om udviklingen af nye partikler hedder det i første omgang at den ”fandt sted fra 1700 til 1900, særlig drastisk i 1800-tallet” (206). Men følger man henvisningen til afsnittet om subjektive partikler, kan man læse at partiklen *mavælske* er belagt fra ”midten af 1400-tallet” (220), *sikken* fra 1500-tallet (221) og *gid* ”fra ca. 1600” (222). Det er ikke klart for mig hvorfor perioden 1700-1900 så skulle være særlig relevant i forhold til udviklingen af de subjektive partikler. Om de dialogiske partikler (*jo, sgu, nok, vist* osv.) hedder det videre at denne ordklasse er dannet ”i løbet af 1800-tallet” (225), og i ekstramaterialets afsnit 75 står der at udviklingen af de tre partikler *nok, vel* og *vist* ”tager fart” omkring 1850. Men det er da vist for sent. Mathias Moth giver allerede ca. 1700 ”må skæe” som en af *noks* betydninger med eksempelsætningen *det vil nok regne i aften* (se Moths Ordbog under *nok*), og i Holbergordbogen kan man finde flere eksempler på både *nok* (bet. 8), *vel* (bet. 10) og *vist* (se *vis*, bet. 6) med subjektiv betydning:

- (2) *jeg træffer ham **nok** til Christoffers, hvor reisende Folk plejer at tage ind* (Holb., GW II 5 [1723])
- (3) *de Portugiser have ... ikke fortsat Krigen med den Nidkierhed, som de høye allierede **vel** havde ønsket* (Holb., Anh 184. [1713])
- (4) *Mand har **vist** et Latinsk Ordsprog derpaa, det kand du sige os Monfrere, som har studeret* (Holb., 11J IV 7 [1724])

Se også i ODS (¹*vel*, bet. 9; ^v*nok*, bet. 9-10; ^{vis}*vis*, bet. 8). Måske mener LH&MAN blot at de subjektive betydninger bliver væsentlig hyppigere omkring 1850, men i så fald fremlægges der ingen kvantitativ evidens for dette, hverken i kapitlet eller i ekstramaterialet. Her er der altså tilsyneladende god mulighed for opfølgende undersøgelser.

6. Afslutning

Jeg indledte denne anmeldelse med at skrive at *Bøjning og bygning* er svær ikke at blive begejstret for, og på trods af nogle indimellem mere kritiske bemærkninger håber jeg meget at denne begejstring har været til at spore i anmeldelsen. *Bøjning og bygning* er samlet set en pragtfuld bog, som nok skal komme til at inspirere og anspreke fremtidige sproghistorikere. I den forbindelse er det også yderst positivt at flere af bidragyderne eksplicit peger på de mange forhold der ikke er undersøgt eller afklaret endnu; se fx bemærkningerne om konnektiv inversion (189), konjunktiv i ældre jysk (210), passivkonstruktionernes udvikling (217) og fremrykket adverbial (304-305). Der er forhåbentlig mange fremtidige studier af disse og andre grammatiske fænomener at glæde sig til, og man har med *Bøjning og bygning* lagt et solidt fundament at bygge videre på.

Litteraturhenvisninger

- Bjerrum, Anders. 1944. *Fjoldemålets Lydsystem*. København: Munksgaard.
- Dryer, Matthew S. 1992. The Greenbergian word order correlations. *Language* 68(1). 81-138. <https://doi.org/10.2307/416370>
- Dryer, Matthew S. 2007. Word order. I Timothy Shopen (red.), *Language typology and syntactic description*, 2. udg., bd. 1., 61-131. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dryer, Matthew S. 2013. Relationship between the order of object and verb and the order of adjective and noun. I Matthew S. Dryer & Martin Haspelmath (red.), *The World Atlas of Language Structures online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <http://wals.info/chapter/97>
- DS 1 = Ebba Hjorth, Henrik Galberg Jacobsen, Bent Jørgensen, Birgitte Jacobsen & Laurids Kristian Fahl (red.). 2016. *Dansk Sproghistorie 1: Dansk tager form*. Aarhus & København: Aarhus Universitetsforlag & Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- DS 2 = Ebba Hjorth, Henrik Galberg Jacobsen, Bent Jørgensen, Birgitte Jacobsen, Merete Korvenius Jørgensen & Laurids Kristian Fahl (red.). 2018. *Dansk Sproghistorie 2: Ord for ord for ord*. Aarhus & København: Aarhus Universitetsforlag & Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Ejskjær, Inger. 1974. Morfemstød i dialekten i Voldby (Djurslands Nørre Herred). I Poul Andersen, Christian Lisse, Karl Martin Nielsen, Hanne Ruus & John Kousgård Sørensen (red.), *Festskrift til Kristian Hald*, 215-236. København: Akademisk Forlag.
- Ejskjær, Inger. 1990. Stød and pitch accents in the Danish dialects. *Acta Linguistica Hafniensia* 22(1). 49-75. <https://doi.org/10.1080/03740463.1990.10411522>
- Ejskjær, Inger & Poul Andersen. 1984-87. *Sydsamsisk*, bd. 1-2 (Udvalg for Folkemaals Publikationer A 28,1-2). København: Akademisk Forlag [bd. 1] & C. A. Reitzel [bd. 2].
- Espersen = J. C. S. Espersen. 1908. *Bornholmsk Ordbog*. København: Det Kgl. Danske Videnskabsbernes Selskab.
- Feilb. = H. F. Feilberg. 1886-1914. *Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmål*, bd. 1-4. København: Universitets-Jubilæets danske Samfund.
- Greenberg, Joseph H. 1963. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. I Joseph H. Greenberg (red.), *Universals of language*, 73-113. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Gregersen, Sune. 2019. [Anmeldelse af DS 1]. *Journal of Germanic Linguistics* 31(1). 101-108. <https://doi.org/10.1017/S1470542718000065>
- Holb. = Aage Hansen & Sv. Eegholm-Pedersen (red.). 1981-88. *Holberg-Ordbog: Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog*, bd 1-5. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. <https://holbergordbog.dk>
- JO = *Jysk Ordbog*. 1970-. Aarhus: Peter Skautrup Centret. <http://jyskordbog.dk/>
- Kort&c. = Valdemar Bennike & Marius Kristensen. 1898-1912. *Kort over de danske Folkemål*. København: Gyldendal.
- Moths Ordbog = Marita Akhøj Nielsen m.fl. (red.). 2013. *Moths Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. <https://mothsordbog.dk>

- Møller, Kristen. 1931-32. Jeg ved, (at). *Danske Folkemaal* 5. 56-57.
- Narrog, Heiko. 2005. On defining modality again. *Language Sciences* 27(2). 165-192. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2003.11.007>
- Naumann, Hans-Peter. 1992. Das niederdeutsche Modell schwedischer und dänischer Funktionsverbgefüge. I Lennart Elmevik & Kurt Erich Schöndorf (red.), *Niederdeutsch in Skandinavien III* (Beihefte zur Zeitschrift für deutsche Philologie 6), 100-114. Berlin: Erich Schmidt.
- ODS = *Ordbog over det Danske Sprog*, bd. 1-28. 1918-56. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. <https://ordnet.dk/ods>
- Pedersen, Karen Margrethe. 1999. Genusforenklingen i københavnsk. *Danske Folkemål* 41. 79-105.
- Pedersen, Inge Lise. 2004. Jysk og tysk – en gammel problemstilling i ny belysning. *Folkmålsstudier* 43. 131-149. <https://journal.fi/folkmaalsstudier/article/view/82094>
- Saltveit, Laurits. 1989. Parallelerscheinungen zwischen dem Niederdeutschen und den skandinavischen Sprachen im syntaktischen Bereich. I Karl Hyldgaard-Jensen, Vibeke Winge & Birgit Christensen (red.), *Niederdeutsch in Skandinavien II* (Beihefte zur Zeitschrift für deutsche Philologie 5), 30-43. Berlin: Erich Schmidt.
- Veirup, Hans. 1958. Fjoldemålets behandling af de gld. klusiler. *Sprog og Kultur* 20. 85-89.